

RECENSIONER

Hotet mot humaniora kommer inifrån

Anna Victoria Hallberg. Timbro 2019. 68 s. ISBN 978-91-7703-197-0

Humaniora – en vetenskap som andra

Göran Larsson. Timbro 2019. 70 s. ISBN 978-91-7703-198-7

I rask följd har Timbro gett ut två böcker om humaniora i Sverige, den ena av litteraturvetaren Anna Victoria Hallberg, den andra av religionsvetaren Göran Larsson. Författarna griper in i den tröttsamt eviga diskussionen om humanioras kris, dock utan att själva skriva under på den kroniska diagnosen och med en välkommen intention att avideologisera både forskningsfältet som sådant och diskussionen därom. Böckerna håller allra minsta fickformat, men författarna hinner ändå få åtskilligt sagt på de få och pyttesmå sidor som de har fått till sitt förfogande (cirka 60 sidor vardera i duodesformat). Den lilla textmassan räcker för att en läsare ska kunna bilda sig en uppfattning om styrkorna och svagheter i deras resonemang.

Redan med titeln på sin lilla traktat markerar Larsson sitt huvudbudskap, det att humaniora bör ses som "en vetenskap som andra" – såväl av humanvetarna själva som av andra forskare och folk i allmänhet. På motsvarande sätt markerar Hallberg med titeln på sitt bidrag sin huvudtes: att hoten mot humaniora kommer "inifrån", från humanvetarna själva. De olika titlarna skvallrar om böckernas skilda anslag, sina likheter till trots: medan Larsson i högre grad än Hallberg tar humaniora i försvar genom att betona dess likhet med andra vetenskaper är Hallberg mer än Larsson inriktad på att klandra humanvetarna, inte bara för deras ideologisering av forskningen utan också därför att hon anser att de inte i tillräcklig grad odlar sin särart.

Till att börja med hävdar Larsson att flertalet forskare på fältet klarar av att skilja mellan vetenskap och allmänt tyckande, samtidigt som han befarar att allmänheten betvivlar det. Skälet till misstron är den så kallade igenkänningsfaktorn, förmodar han, det vill säga att humanvetarna ägnar sig åt angelägenheter som angår alla och som de flesta medborgare därför har många åsikter om. Det leder dem

till vanföreställningen att forskarna inom humaniora mest ägnar sig åt att tycka och mindre åt nyktert vetande – i likhet med dem själva, kan man förmoda. Visserligen faller även humanvetare emellanåt för ideologiska eller andra för vetenskapligheten destruktiva frestelser, men inte mer än till exempel medicinare och samhällsvetare, menar Larsson. Skillnaden är just den förtretliga igenkänningsfaktorn, den som gör att humanvetares övertramp får större negativa effekter på allmänhetens förtroende än andra forskares – Macchiarini inräknad.

Det är lockande att instämma i Larssons påståenden, och det är troligt att han har rätt. De flesta humanvetare vet nog att dra gränsen. Och de medborgare som anser sig likaberättigade med medicinska forskare i att ha åsikter om antibiotikans skadeverkningar är förmodligen betydligt färre än de som tycker att de kan uttala sig om fängelsestraffets för- och nackdelar med samma auktoritet som kriminologerna. Larsson har dock inte demonstrerat giltigheten i sina påståenden, varför hans uppfattning om humanvetarnas åsiktsfrihet själv riskerar att vara en åsikt eller en förhoppning – dock en åsikt som i bästa fall driver humanvetarna i rätt riktning.

För det andra pekar Larsson på ett förtjänstfullt sätt ut en del grundläggande egenskaper eller förhållningssätt som är (eller borde vara) gemensamma för all vetenskap. Utöver att på ett disciplinerat sätt distansera sig från sina personliga övertygelser bör alla forskare – ingen glömd – se som sin skyldighet att ställa öppna frågor, det vill säga frågor som möjliggör skiljaktiga svar, liksom att göra forskningsresultaten öppna för granskning, och de bör sträva efter att bidra till en kumulativ kunskapsuppyggnad. Jag tror, i likhet med Larsson, att de allra flesta av dagens humanvetare i praktiken arbetar enligt en sådan kunskapsetik, men jag vet samtidigt att alltför många av dem, här hemma liksom världen över, skyggar för tanken att deras uppdrag är att göra empiriska rön – bedrövligt nog (se Holm, Jarrick och Scott 2015; Bremmer 2019; Hammar 2019). Dessvärre är också Hallberg en exponent för denna beklagliga inställning, vilket strax ska visas.

I det sammanhanget är det välgörande att Larsson avvisar en identitetspolitisk begränsning av vilka grupper och temata en humanvetare kan eller borde få ägna sig åt. ”Det vore vetenskapens död om vi tror att forskare eller människor i allmänhet inte kan förstå andra människors upplevelser eller berättelser, om forskaren själv inte delar deras livshistoria”, skriver han (s. 36–37). Så sant. Lika sant som att det är osant att en människa bara kan förstå en människa av sin egen sort med erfaren-

heter snarlika hens. Med restriktioner av det här slaget skulle till exempel all historieforskning behöva läggas ned, i likhet med cancerforskningen såvida den inte utövades av redan cancersjuka forskare.

Larsson tar också avstånd från den vanliga humanistiska särartsidén att det särskilt skulle vara forskare inom humaniora som ägnar sig åt att göra tolkningar. "Tolkningar", skriver han, "utgör en framträdande och viktig del i all forskning" (s. 29). Det är bra att Larsson säger så, även om resonemanget som leder honom dit grundas i en asymmetrisk jämförelse mellan ett tolkande och ett empiriskt förhållningssätt. Att tolka är att sluta sig till det som inte är uppenbart från det som är uppenbart, till exempel existensen av exoplaneter eller existensen av implicita fördomar. Sådana tolkningar görs med utgångspunkt i data och är därför inte ett alternativ till ett empiriskt förhållningssätt, utan bara ett naturligt och nödvändigt led i den empirisk-analytiska processen. Det hindrar inte att forskare ibland i sina tolkningar överskrider vad deras data tillåter, men det är inte något som skiljer vetenskapliga förhållningssätt åt.

Larsson förnekar inte att humanvetenskapen har en särart, men ser den snarare i vad humanvetare studerar än i metoden de använder eller perspektivet de anlägger. Humanvetare är humanvetare därför att de studerar vad det är att vara människa och därför att de härigenom har skaffat sig en särskild kompetens för att göra det, menar Larsson. Jag håller med – i stort sett. Men inte heller här vill han gå särskilt långt i att hävda det unika med humaniora, utan framhåller att också medicinare och samhällsvetare har människan som studieobjekt. Jag ser själv ingen meningsfull kategoriskillnad mellan human- och samhällsvetenskap. Däremot anser jag att båda skiljer sig från den medicinska forskningen genom sitt särskilda intresse för människan som en kulturvarelse, det vill säga som en beslutande, handlande och reflekterande social aktör, samt genom att humanvetare och samhällsvetare för det mesta – alltså inte alltid – har den mänskliga individen som analytisk basenhet. I denna mening är till exempel sociologen lika mycket humanvetare som historikern. Med den medicinska forskningen är det annorlunda: dess huvudobjekt är visserligen människan, men den befattar sig bara sparsamt med vår art som kulturvarelse – undantagen är kanske psykiatrin och socialmedicinen – och drar ingen nedre utan snarare en övre analytisk gräns vid individen.

Hallberg håller med Larsson om att allmänheten har en diffus uppfattning om vad humanvetenskaplig forskning går ut på, men till skillnad från Larsson betonar hon mer än han att humanvetarna själva bi-

drar till den rådande förvirringen. Det beror inte på att de skulle vara osynliga (eller osynliggjorda) i offentligheten. De är tvärtom synliga nog – men på fel sätt. Som hon ser det debatterar de villigt och offentligt med varandra, men olyckligtvis nog hellre sina ideologiska än sina vetenskapliga meningsskiljaktigheter. Genom att på så sätt försvåra för allmänheten att orientera sig om de kunskapsvinster som faktiskt görs inom humaniora binder humanvetarna ris åt egen rygg.

Som Hallberg ser det förvärras den ideologiska snedvridningen av statsmakternas krav på att forskningens agenda ska anpassas till de samhällsutmaningar som dessa för tillfället anser mest angelägna att möta med ny kunskap. Det hela blir inte lättare av att själva ordet "humaniora" leder tanken till allmän medmännisklighet snarare än till nykter forskning om människan – av den elaka såväl som den snälla forskaren om såväl den elaka som den snälla människan. Humanismen i denna mening är konstens uppgift, inte humanvetenskapens, menar Hallberg. Det är lätt att hålla med. I det här fallet pekar hon dock inte ut någon aktör som särskilt skyldig till denna bara alltför vanliga sammanblandning.

Det ligger troligen en hel del i Hallbergs förmodanden, även om hon lika lite som Larsson demonstrerar giltigheten i dem. Hon redovisar inte några empiriska observationer till stöd för sin kritik. Att döma av hennes syn på den humanvetenskapliga forskningens särart är detta dock inget som generar henne. Hon tycker nämligen att humanvetarnas särskilda uppgift är att vara stilistiskt stringenta, språkligt eleganta, originella i sina tolkningar, intelligenta i sin användning av estetiska begrepp och annat i den stilen, däremot inte att leverera evidens för sina påståenden. Och hennes skäl? Det är att "vetenskap inte är absoluta fakta", att "forskare sällan leder något i bevis för evigt" (s. 15) och så vidare.

Här hoppar Hallberg i alldeles galen tunna, både i sak och med tanke på sin önskan att stärka humanvetenskapens ställning i samhället. För det första använder Hallberg en generell betraktelse över osäkerheten kring den långsiktiga giltigheten hos vetenskapliga resultat som skäl till det specifika kravet att just humanvetarna ska avstå från att söka faktisk kunskap och sedan redovisa den som faktisk kunskap. Vore hon konsekvent skulle hon råda forskare på alla områden att göra just så som hon tycker att humanvetarna borde göra. För det andra föreställer jag mig att också Hallberg i sin forskning ställer frågor som hon söker svaren på, och att kriteriet på svarens kvalitet är om hon finner dem giltiga (det vill säga sanna), oavsett om svaren är vackert eller fult for-

mulerade. Vad skulle det vara för mening med en särskild akademisk verksamhet, om det inte vore sanningsvärdet utan bara det estetiska värdet som spelade roll? Det senare är snarast konstens uppgift, för att tala med Hallberg själv. Men kanske vill Hallberg hellre ställa frågor än besvara dem, att döma av vad hon själv skriver (s. 23). I mina ögon är detta motsatsen till den nyfikenhet som företrädare för den fria forskningen annars brukar framhålla som vetenskapens adelsmärke. För det tredje vore det förödande för allmänhetens förtroende för humaniora om humanvetare torgförde en uppfattning lik Hallbergs. Lek med tanken att en litteraturvetare eller historiker blev intervjuad i Aktuellt om sina forskningsresultat och där fick frågan om de stämde med fakta. Förreställ er att humanvetarna svarade att det viktiga inte är att resultaten stämmer med verkligheten utan att de är snygga! För det fjärde håller sig Hallberg inte till sitt eget credo. När det passar hennes syften anför hon ändå empirisk evidens, bland annat för påståendet att det är den intellektuella eliten i USA som särskilt vänder humaniora ryggen (s. 58–60).

Varför resonerar Hallberg så här? Svårt att säga, men en förklaring skulle kunna vara att hon inte gör åtskillnad mellan strävan efter empirisk sanning och kraven på att forskningen ska vara samhällsrelevant, och i så fall blir följden just att hon sköljer ut det ena (empirisk sanning) med det andra (kortsiktiga krav på relevans). Det är hon i så fall inte ensam om. Jag stöter ständigt på den missuppfattningen, den att sanna påståenden är lika med samhällsrelevanta påståenden. Men empiriskt välgrundade påståenden kan naturligtvis vara lika irrelevanta (särskilt i ett kortsiktigt perspektiv) som relevanta påståenden kan vara falska. Falska och därmed värdelösa oavsett sin relevans.

Som jag tolkar Larsson skriver han inte under på Hallbergs specifika humanvetenskapliga särartsresonemang. Han är över huvud taget mer intresserad av likheterna än skillnaderna mellan olika vetenskapsområden, välgörande nog. Det framgår redan av titeln på hans skrift – som sagt. I de passager då Larsson ändå pekar ut det särpräglade med humaniora förefaller han dock att vara överens med Hallberg. Så som hon avvisar möjligheten till generaliseringar för humaniora, gör han misstaget att karaktärisera humaniora som ett idiografiskt forskningsområde. Här jämför han humaniora med den medicinska forskningen, som i likhet med humaniora anses skilja sig från naturvetenskapen genom frånvaron av lagsökande eller generaliserande anspråk. Och vad är felet?

Felet är att det nästan aldrig går att vara idiografisk hur man än försöker. Så länge strävan bara är att försöka beskriva fenomen för

fenomen kan det till nöds fungera, men så snart forskaren använder allmänbegrepp eller ger sig in på förklarande resonemang är det närmast oundvikligt att också falla tillbaka på generella antaganden. Och då är angreppssättet inte längre idiografiskt. Vetenskapen som helhet bör inte och kan inte inskränka sig till att vara intresserad av det enskilda fallet. Så snart humanvetaren säger att dess särskilda uppdrag är att utforska vad det är att vara människa överskrider vederbörande det idiografiska angreppssättet och gör därmed också anspråk på försanthållanden med generell räckvidd. Annars skulle det bara betyda att humanvetaren utforskar vad det är att vara den människan och den människan och så vidare, vilket dock också kräver en generaliserande avgränsning av fenomenet "människa". Så sett var de på sin tid berömda franska Annales-historikerna inte heller idiografiska, vilket Larsson har för sig. Ta bara Fernand Braudels ryktbara indelning av historien i tre förlopp med var för sig olika tempi: den knappt rörliga geofysiskt bundna strukturen, de långsamt svängande sociala konjunkturerna samt de snabba politiska förändringarna. Idiografiskt? Knappast. Att Braudel inte demonstrerade giltigheten av sin storslagna syntes är en sak för sig.

Att vetenskapen syftar till generaliseringar implicerar inte på minsta sätt ett förnekande av fenomenvärldens variationsrikedom, vilken alltför många humanvetare dock hänvisar till som stöd för en partikularistisk idé om vad deras särskilda uppdrag går ut på. Variation är utvecklingens grund, men det är vetenskapens uppdrag se utöver den för att söka mönstret i variationen, inte att återge den i skala 1:1. Och i motsats till Larssons föreställning opererar också den medicinska forskningen med det som återkommer i det som varierar, det vill säga med referens till laglika processer, till exempel att en cancercell reproducerar sig själv gränslöst, att virus tjänar på att inte döda sina bärare (alltför snabbt), att telomerrerna blir kortare och kortare med stigande ålder eller att ögonfärg styrs av genetiska lagar baserade på dominant och recessiva anlag – och så vidare.

Men huvudsidan i Larssons skrift är trots allt hans sunda betoning av likheten mellan humaniora och annan vetenskap, och här skiljer han sig på ett fördelaktigt sätt från Hallberg som istället betonar särarten. Och trots att Larsson och Hallberg har det gemensamt att de på ett lovvärt sätt talar för en avideologisering av humanvetenskapen, skiljer de sig åt också här. Jag litat nämligen mer på Larsson ärligt icke-ideologiska avsikter än på Hallbergs. Det beror på att Hallberg gör obevisade

påståenden om att humaniora skulle vara ett politiskt vänsterorienterat forskningsområde och att hon i nästan samma kritiska utandning föreslår att det humanvetenskapliga utbildningsområdet borde krympas. I mina ögon ser det misstänkt "ungerskt" ut, utan att jag för den skull vet att det är så. Men oavsett Hallbergs motiv är påståendet så pass allvarligt att det fordrar belägg innan det förs fram, inte minst mot bakgrund av Larssons sannolikt riktiga förmodan att förtroendet för humaniora är mer känsligt för störningar än annan vetenskap.

En gemensam kvalitet hos båda författarna är deras förmåga att formulera sina ärenden fäordigt och distinkt. Där har emellanåt alltför pratiga humanvetare en hel del att lära.

ARNE JARRICK

LITTERATUR

- Bremmer, Magnus. 2019. "Den frånvarande humanisten kan vitalisera vårt fantasilösa idéklimat". *Dagens Nyheter*, 15 mars.
- Hammar, Isak. 2019. "Den klassiska folkbildaren kanske tillhör historien". *Dagens Nyheter*, 22 mars.
- Holm, Poul, Arne Jarrick och Dominic Scott. 2015. *The Humanities World Report*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Spinoza och jag

Rebecca Goldstein. Översättning Svante Skoglund. Fri tanke 2019. 182 s. ISBN 978-91-8858-936-1

Det är vanligt i nutida läsningar av Spinoza att se hans filosofi som en föregångare till vissa samtida tankeströmningar eller ideologier. Rebecca Goldsteins bok *Betraying Spinoza: The Renegade Jew Who Gave Us Modernity*, nyligen översatt till svenska som *Spinoza och jag*, tillhör tydligt denna trend – som originaltiteln också signalerar.

Goldsteins Spinoza reduceras huvudsakligen till två saker: extrem rationalist och sekularist. Spinozas extrema rationalism förklaras av hans ovillkorliga tilltro till den tillräckliga grundens princip, så benämnd av Leibniz, enligt vilken alla fakta har orsaker som förklarar varför de är så som de är. Enligt Goldstein är denna princip hjärtat i Spinozas system, som strävar efter vad hon kallar "radikal objektivitet". Enligt denna radikala objektivitet är målet med filosofi att uppnå en rationell syn på den nödvändighet som bestämmer allt i naturen i enlighet med naturens lagar. Eftersom människor, inklusive deras med-